

УДК 811.161.2'23'38:316.77

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.20.1.22>

ОСВІТЯНСЬКИЙ ДИСКУРС: ВІХИ РОЗВИТКУ Й ДОСЛІДЖЕННЯ

TEACHERS' DISCOURSE: MILESTONES OF DEVELOPMENT AND RESEARCH

Труба Г.М.,

orcid.org/0000-0001-9944-0476

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри прикладної лінгвістики

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Актуальність дослідження освітянського дискурсу і його базових категорій полягає в більш докладному дослідженні такої затребуваної теми сьогодні. Попри розвиток і дослідження дискурсів, науковий і освітянські дискурси залишилися осторонь основних досліджень. З іншого боку, популяризація освітніх програм і популяризація освіти спричинили, у свою чергу, випрацювання нових освітянських традицій. Метою статті є більш глибоке дослідження освітянського дискурсу. Об'єктом дослідження є вивчення базових категорій освітянського дискурсу, а предметом дослідження – докладне висвітлення особливостей категорії аргументативності освітянського дискурсу. На відміну від наукового дискурсу, у межах лінгвоперсоналогічної скерованості дослідження визначаємо його як особливий тип інституційного спілкування, соціокультурний і когнітивно-комунікативний феномен, у центрі якого перебуває дискурсивна діяльність представників наукової громадськості, що забезпечує втілення їхніх інтенцій і досягнення перлокутивного ефекту з метою передачі фахових знань і для інтелектуального й емоційного впливу на адресанта/адресантів. Якщо порівняти освітянський дискурс із науковим, то можна зазначити такі ознаки, як статусно некваліфіковані учасники (у науковому дискурсі – статусно кваліфіковані учасники), нелокалізований хронотоп (у науковому дискурсі – чітко локалізований хронотоп), визначена в межах певного соціального інституту мета (спільне з науковим дискурсом),

ритуально зафіксовані цінності (ці цінності відчутно різняться з науковим дискурсом), інтенційно закріплені стратегії (ці стратегії питомо різняться із класичним науковим дискурсом і продиктовані форматом нових платформ освіти), необмежена номенклатура жанрів (під впливом сучасних освітніх платформ формуються нові жанри чи формуються старі), зумовлений арсенал прецедентних феноменів (цей арсенал відчутно різниться від класичного).

Ключові слова: дискурс, освітній дискурс, освітянський дискурс.

The relevance of the study of teachers' discourse and its basic categories lies in a more detailed study of such a popular topic today. Despite the development and study of discourses, scientific and teachers' discourses have remained aloof from basic research. On the other hand, the popularization of educational programs and the popularization of education, which, in turn, led to the development of new educational traditions. The aim of the article is a deeper study of teachers' discourse. The object of the study is the study of the basic categories of teachers' discourse, and the subject of the study – a detailed coverage of the features of the category of argumentative discourse of education. In contrast to the scientific discourse within the linguo-personal orientation of our study, we define it as a special type of institutional communication, sociocultural and cognitive-communicative phenomenon, at the center of which is the discursive activity of the scientific community, and for intellectual and emotional impact on the addressee (s). If we compare educational discourse with teachers', we can note the following features as status-unqualified participants (in teachers' discourse – status-qualified participants), non-localized chronotope (in teachers' discourse – clearly localized chronotope), defined within a particular social institution goal (together with teachers'), ritually fixed values (these values are markedly different from scientific discourse), intentionally fixed strategies (these strategies are specifically different from classical scientific discourse and dictated by the format of new educational platforms), unlimited nomenclature of genres (influenced by modern educational arsenals). (This arsenal is significantly different from the classic ones).

Key words: discourse, teachers' discourse, educational discourse.

Постановка проблеми. З'ясування специфіки освітянського дискурсу та його базових категорій як функційної основи мовної особистості українського вченого передбачає оглядову кваліфікацію дискурсу як актуального термінопоняття в сучасній мовознавчій парадигмі, його критеріальних ознак і галузевих інтерпретацій.

Аналіз досліджень. Феномен «дискурс» як комунікативне явище почали досліджувати лише із середини ХХ століття. Перший, хто обґрунтував уживання поняття «дискурсу», був американський мовознавець З. Харріс [19]. Поняття дискурсу ввійшло в гуманітарні науки й досліджується зараз з урахуванням різних підходів у різних галузевих тлумаченнях. Через полідисциплінарність самого явища «дискурс» існує багато поглядів на природу та специфіку трактування. Поліфонія тлумачень сутності дискурсу підтверджує актуальність і складність розгляданого явища. У зв'язку з цим до проблемного кола вказаного феномена уналежнюють питання його функцій, структури, кореляції з текстом [17].

Аналіз наявних тлумачень до поняття «дискурс» подано в роботах Ф. Бацевича, Т. ван Дейк, А. Загнітко, В. Карасика, В. Красних, Н. Кравченко, В. Кашкін, Л. Макарова, О. Морозової, Ю. Прохорова, Г. Почепцова, К. Серажим, А. Сахарова, В. Чернявської, М. Сушко-Безденежних, P. Brown.

Найпоширенішим є трактування дискурсу як зануреного в життя тексту; як власне тексту з усіма екстралінгвістичними чинниками, як мови в житті; як поєднання тексту із ситуативним контекстом, системою комунікативно-прагматичних і мисленневих авторських намірів, здійснюваних разом з адресатом [1; 7; 14; 17].

За Я. Яремко, перехід тексту в дискурс відбувається лише тоді, коли він у конкретній комунікативній ситуації осмислюється адресатом, наповнюється особистісним смислом інтерпретанта [17; 18, с. 39].

У соціолінгвістиці та прагматиці феномен «дискурс» як форму соціальної дії (Schiffrin, 1994) розглядають з боку інтеракції мовця й слухача в комунікативному контексті, з позиції належності людини до певної соціальної групи [8; 9; 10; 11; 12; 17].

За І. Скрипаком, дискурс розуміють як загальнокультурне явище, формації, які репрезентують різні аспекти життєдіяльності людини [16, с. 45].

Метою статті є більш глибоке дослідження освітянського дискурсу.

Об'єктом дослідження є вивчення базових категорій освітянського дискурсу, а **предметом** дослідження – докладне висвітлення особливостей категорії аргументативності освітянського дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Одним із наріжних питань, пов'язаних із вивченням дискурсу, залишається його типологія, що може бути пояснене існуванням кількох критеріїв, за якими виокремлюють їх типи:

- комунікативно-соціальний,
- соціально-демографічний критерії,
- спосіб і канал спілкування тощо.

Запропоновано брати за основу для класифікації дискурсів різні критерії (Дейк, 2015, Прохоров, 1997, Почепцов, 1999, Карасик, 2002, Красних, 2003, Серажим, 2003, Кашкін, 2004, Бацевич, 2004, Загнітко, 2000) [2; 3; 4; 5; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 16]:

- призначення,
- канал передавання інформації,
- спосіб спілкування,

- кількість учасників спілкування,
- верифікованість/неверифікованість,
- орієнтованість на адресата,
- сферу функціонування,
- типи семіотичних знаків тощо.

В українському мовознавстві широко відома класифікація Г. Почепцова, згідно з якою диференціюють теле- й радіодискурс, газетний, театральний, літературний, кінодискурс, рекламний, політичний, релігійний дискурси, дискурс у сфері паблік рилейшнз [15; 17].

Інші дослідники додають ще й такі типи: педагогічний, дипломатичний, юридичний, віртуальний, авіаційний, міжнародно-правовий, дискурс програмного забезпечення [17].

Методологія та методи дослідження. Через комплексний аналіз дослідженого явища доцільно використовувати загальнонаукові (аналіз, синтез, індукція, дедукція, описовий, таксономія, зіставний методи) і спеціальні дослідницькі (дискурс-аналіз, компонентний аналіз, прагматичний аналіз, контекстуально-інтерпретаційний аналіз, контент-аналіз) методи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Якщо порівняти освітянський дискурс із науковим, то можна зазначити такі ознаки, як статусно некваліфіковані учасники (у науковому дискурсі – статусно кваліфіковані учасники), нелокалізований хронотоп (у науковому дискурсі – чітко локалізований хронотоп), визначена в межах певного соціального інституту мета (спільне з науковим дискурсом), ритуально зафіксовані цінності (ці цінності відчутно різняться від наукового дискурсу), інтенційно закріплені стратегії (ці стратегії питомо різняться від класичного наукового дискурсу й продиктовані форматом нових платформ освіти), необмежена номенклатура жанрів (під впливом сучасних освітніх платформ формуються нові жанри чи формуються старі), зумовлений арсенал прецедентних феноменів (цей арсенал відчутно різниться від класичного).

Можна зазначити таке: освітянський дискурс – це дискурс, який стосується безпосередньо освітян і має такі ознаки:

- за призначенням – передача інформації, знань, необхідних для здобуття освіти; учасниками цього дискурсу є насамперед викладач і студент (слухач);
- за каналом передання інформації – онлайн/офлайн;
- за способом спілкування – переважно монолог і відтерміновані відповіді в коментарях;
- за кількістю учасників спілкування – необмежена;

- за верифікованістю/неверифікованістю – у контексті соціальних мереж є неверифікованим;
- за орієнтованістю на адресата – повна орієнтованість на слухача;

– за сферою функціонування – лекція, дискусія, колоквиум, консультація, порада, презентація, семінарське, лабораторне і практичне заняття й відповідні презентації цих жанрів у соцмережах, де, зберігаючи загальну стратегічну мету, вони мають, проте, специфічне представлення;

- за статусною кваліфікованістю учасників – статусно некваліфіковані учасники;

– за хронотопом локалізації – нелокалізований хронотоп;

– за метою в межах певного соціального інституту – у найзагальнішому вигляді мету освітянського дискурсу формулюють як розв'язання наукових проблем, що мають теоретичний чи прикладний характер;

- за ритуально зафіксованою цінністю – ритуально зафіксовані цінності (які часто обумовлені комерціалізацією);

– за інтенційно закріпленими стратегіями – інтенційно закріплені стратегії (ці стратегії питомо різняться від класичного наукового дискурсу і продиктовані форматом нових платформ освіти);

– за обмеженістю номенклатурних жанрів – лекція, дискусія, колоквиум, консультація, порада, презентація, семінарське, лабораторне та практичне, а також необмежена номенклатура жанрів (під впливом сучасних освітніх платформ формуються нові жанри чи формуються старі);

– за зумовленим арсеналом прецедентних феноменів – зумовлений арсенал прецедентних феноменів (цей арсенал відчутно різниться від класичного).

Окремо варто виділити категорію *аргументативності*, що досліджують А. Баранов, А. Белова, І. Гавришина, В. Дем'янков, О. Івін, Г. Рузавін, Л. Ряполова, Т. Скуратовська й ін. Категорія аргументації є актуальною як стратегія в політичному (Л. Алексенко, О. Афанасьєва, М. Гулей, Л. Завальська, О. Паршина), публіцистичному (М. Богачова), релігійному (А. Салахова, М. Смирнова), юридичному (Н. Коваль, В. Круківський та О. Круківська, Т. Скуратовська), спонукальному (Л. Ряполова), конфліктному (О. Фадєєва), маніпулятивному (І. Шкіцька) дискурсах [17, с. 204–206].

У широкому розумінні комунікацію, де затребувана аргументація, кваліфікують як аргументативний дискурс (К. Бесєдіна, С. Гладько та С. Чугу, І. Качєсова, О. Куликова, Н. Мальковська, І. Пірог та ін.), при цьому матеріалом його дослідже-

ння слугує як окремий жанр, так і їх сукупність. Зважаючи на основну стратегію – переконання, на специфіку спілкування, «прагнення внесення змін у модель адресата» (Н. Доронкіна), основними різновидами аргументативного дискурсу вважають політичний, рекламний, юридичний, академічний, побутовий, діловий. Аргументацію як категорію вивчено досить поверхово (Н. Доронкіна (англомовні науково-технічні статті), С. Дашкова (науково-навчальний текст французької та російської мов). Н. Доронкіна, наприклад, аргументативність тлумачить як надбудову над текстовими категоріями першого порядку (цілісність, зв'язність, інформативність, інтертекстуальність, модальність тощо), як доказовість, забезпечувану висуненням тези й поданням аргументів для підтвердження її істинності [6], з чого випливає її актуальність для НД, у якому аргументивна комунікація відіграє надважливу роль.

Особливістю категорії аргументативності освітнянського дискурсу особливо в мережевому контексті є певна невідповідність реальним фактам і зако-

нам науки через закони рекламного й мережевого дискурсів задля отримання схвалення від аудиторії [15, с. 33], що є головним чинником і метою.

Висновки. Освітнянський дискурс за соціально-інформативним і формальним критеріями належить до такого типу спілкування, що передбачає фахову комунікацію між належними до однієї групи особами в умовах інституту професійного характеру, у центрі якого перебуває дискурсивна діяльність представників наукової громадськості, що забезпечує втілення їхніх інтенцій і досягнення перлокутивного ефекту з метою передачі фахових знань і для інтелектуального й емоційного впливу на адресанта, де його сутнісні характеристики відбивають притаманні соціуму та науковому континууму загальнолюдські, етнічні й міжособистісні властивості, реалізовані в межах соціального інституту [17, с. 240–245]. Проте особливою категорією, яка докорінно змінила значення під тиском мережевого дискурсу, є аргументативність, мета якої є не довести свою позицію, а отримати схвалення від аудиторії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва : Сов. энциклопедия, 1990 а. С. 136–137.
2. Бацевич Ф. Духовна синергетика рідної мови: Лінгвофілософські нариси : монографія. Київ : Академія, 2009. 192 с. 34.
3. Бацевич Ф.С. Нариси з лінгвістичної прагматики : монографія. Львів : ПАІС, 2010. 336 с. 35.
4. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : Академія, 2004. 344 с.
5. Загнітко А.П. Основи дискурсології: науково-навчальне видання. Донецьк, 2008. 194 с.
6. Доронкіна Н. Категорії наукового дискурсу. *Наукові записки. Серія «Філологія»*. Острого : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2012. № 29. С. 54–56.
7. Ільченко О.М. Етикетизація англо-американського наукового дискурсу : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2002. 37 с.
8. Карасик В.И. Дискурсивная персонология. *Язык, коммуникация и социальная среда*. Воронеж : ВГУ, 2007. Вып. 7. С. 78–86.
9. Карасик В.И. О категориях дискурса. *Языковая личность: социолингвистический и эмотивный аспекты*. Волгоград : Перемена, 1998. С. 185–196.
10. Карасик В.И. О типах дискурса. *Языковая личность: институциональный и персональный дискурс*. Волгоград : Перемена, 2000. С. 5–20.
11. Карасик В.И. Языковая личность: аспекты изучения. *Язык и культура : материалы II Международ. науч. конференции*. Москва, 2003. С. 362–363.
12. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс : монографія. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.
13. Кашкин В.Б. Дискурс : учебное пособие Воронеж : Изд-во ВГУ, 2004. 76 с.
14. Маслова Т.Б. Типологія наукового дискурсу в сучасній мовознавчій парадигмі. *Англїстика та американїстика*. 2013. Вип. 10. С. 39–43.
15. Почепцов Г.Г. Теорія комунікації. Київ : Видавничий центр «Київський університет», 1999. 308 с.
16. Скрипак И.А. Языковое выражение экспрессивности как способа речевого воздействия в современном научном дискурсе: на материале статей лингвистического профиля на русском и английском языках : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Ставрополь, 2008. 199 с.
17. Романченко А.П. Елітарна мовна особистість у просторі наукового дискурсу: комунікативні аспекти : монографія. Одеса, 2019. 542 с.
18. Яремко Я. Сучасна політична термінологія: на перетині когніції та комунікації : монографія. Дрогобич: Посвіт, 2015. 436 с.
19. Harris Z.S. Discours analysis: A sample text. *Language*. 1952. Vol. 28. P. 1–3, 474–494.